

інші значення цієї відмінкової конструкції – часові, умовно-часові, означальні, об'єктні, об'єктно-означальні тощо.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що відмінкові форми з прийменником *при* активно функціонують в сучасній українській мові, іноді вступаючи у синонімічні відношення з формами інших непрямих відмінків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). – Изд. 2-е. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
2. Вихованець Іван, Городенська Катерина. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
3. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286с.
4. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
5. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 191 с.
6. Колодяжний А.С. Прийменник. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 165 с.
7. Мещанинов И.И. Проблемы развития языка. – Л.: Наука, 1975. – 351 с.
8. Плющ М.Я. Грамматика української мови. – Ч. I. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.
9. Русская грамматика. Т.1. – М.: Наука, 1980. – 783 с.
10. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. VII.
11. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
12. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
13. Шемякин М.А. Функциональная грамматика русского языка. – М.: Русский язык, 2001. – 288 с.

Function of semantical and grammatical constructions of locative case with the preposition *at* in the sentence structure are analysed in this article.

О.В. Куц

ДЕТЕРМІНАНТНІ ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ В СТРУКТУРІ РЕЧЕНЬ ІЗ ЧОТИРИВАЛЕНТНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

У статті проаналізовано особливості валентно не зумовлених компонентів речення – детермінантних другорядних членів, що є наслідком трансформаційних процесів у складнопідрядному реченні. Установлено, що у реченнях із чотиривалентними предикатами функціонують детермінантні другорядні члени із значенням причини, умови, мети, допустовості й темпоральним значенням.

Ключові слова: детермінантний другорядний член речення, детермінант із значенням причини, умови, мети, допустовості, темпоральності, редукція, предикат, складнопідрядне речення, трансформація підрядної частини.

Функціонування детермінантних другорядних членів не зумовлене семантико-синтаксичною валентністю предиката. Вони виступають одним із засобів семантичного ускладнення структури простого елементарного речення, що дає змогу виділити в ній дві частини: основну, яка зберігає формально-синтаксичні й семантико-синтаксичні особливості вихідного речення, і супровідну, тобто детермінантний другорядний член, що є конденсатом предикативної частини складного речення й семантико-синтаксичних відношень між частинами синтаксичної конструкції. У формально-синтаксичному плані позиція детермінанта є периферійною, порівняно з іншими членами речення, оскільки він залежить від предикативного центру в цілому й поєднаний з ним формою підрядного зв'язку, приляганням. За наявності декількох детермінантів у структурі речення позицію кожного з них визначає близькість або віддаленість від предикативного центру, оскільки детермінанти позиційно не закріплені в системі мови, а отже, їхня позиція зумовлена комунікативними настановами [4: 82 – 83, 86].

А.П.Загнітко зазначав, що характерною ознакою сучасної літературної мови є максимальний розвиток підрядних структур у межах простого речення, співвідносних із структурою складнопідрядних речень. На цьому ґрунті сформовані різні типи детермінантів [7: 94]. Н.Ю.Шведова

наголошує на зв'язку детермінанта з реченням в цілому, що представлено в поширенні "обставинного" значення детермінанта на всі структурні компоненти [12: 68]. Н.Л.Іваницька виділила такі ознаки детермінантів: а) відсутність прислівного зв'язку, а отже, й залежність від граматичного центру речення в цілому; б) наявність додаткової щодо граматичного центру предикації [9: 115 – 116].

Т.Б.Алісова зазначила, що валентність дієслова відкриває ряд позицій, між якими існує ієрархія, що залежить від "сили керування". Ті позиції іменних членів, які передбачені валентними властивостями предиката, виступають обов'язковими і центральними для даного типу конструкції. Позиції, не передбачені змістом предикативного "ядра", є факультативними і периферійними. Конструкції, що містять периферійні члени, є результатом конденсації двох предикатів, один з яких зберігає свою форму і значення, другий же втрачає самостійні показники предикативності, але завжди може бути розгорнутий у повну предикативну конструкцію, зберігаючи водночас ті ж семантико-синтаксичні відношення причини, умови, мети тощо [1: 93 – 95].

Ґрунтуючись на особливостях чотиривалентних предикатів руху, переміщення, які позначають дії суб'єкта, пов'язані з його пересуванням у просторі відносно певних орієнтирів або спрямовані на об'єкт для зміни його локативних характеристик, у структурі речення можливе функціонування компонентів, які вказують на причину, умову, мету перебігу дії, на її темпоральні ознаки, взаємозв'язок з іншими явищами дійсності, тобто детермінанти з допустовим значенням. У реченнях, сформованих чотиривалентним предикатом конкретної фізичної дії (КФД), функціонують детермінантні другорядні члени із значенням причини, умови, мети, допустовості й темпоральним значенням. Метою статті є аналіз зазначених детермінантних другорядних членів речення.

Прості речення з детермінантами є результатом трансформаційних процесів у складнопідрядному реченні з причиновими, умовними, цільовими, допустовими та темпоральними детермінантними підрядними частинами. Детермінанти з причиновим, умовним, цільовим, допустовим значенням виникають унаслідок трансформації підрядної частини, яка поєднана з головною причиновими, умовними, цільовими та допустовими семантико-синтаксичними відношеннями, тому вони на семантико-синтаксичному рівні співвіднесені із вторинними предикатними синтаксемами з відповідною семантикою. У процесі трансформації предикат підрядної частини змінюється на віддієслівний або відад'єктивний іменник і переходить із присудкової, центральної, позиції в обставинну, периферійну, а сполучник, що виражає семантико-синтаксичні відношення між головною і підрядною частинами, заступає прийменник, який перебирає на себе його функції. Унаслідок цього виникає просте ускладнене речення з детермінантним другорядним членом, вираженим прийменниково-відмінковою формою, яка передає найбільшу відповідність у семантико-синтаксичному плані між підрядними детермінантними частинами складнопідрядного речення та детермінантним другорядним членом простого речення [6: 17; 4: 85].

Детермінантні другорядні члени із значенням причини виникають на ґрунті підрядної частини, поєднаної з головною причиновим семантико-синтаксичним відношенням. Н.М.Бурдаківська зазначила, що, на відміну від складного речення, у якому ці відношення представлені експліцитно, у простому реченні вони виражені імпліцитно прийменниково-відмінковими конструкціями [3: 6]. Можливі два типи трансформації. Для першого характерний перехід предиката підрядної частини у відпредикатний іменник та заміна сполучника прийменником з тотожною функцією, напр.: *Жінка пішла з заводу до лікарні, тому що вона захворіла* → *Жінка пішла з заводу до лікарні через хворобу*; *Майстер вирізьбив фігурку з дерева різцем, бо не було граніту* → *Майстер вирізьбив фігурку з дерева різцем за відсутності граніту*; *Брат написав сестрі повідомлення олівцем, бо він запізнювався* → *Брат написав сестрі повідомлення олівцем через запізнення*. Другий тип має ступінчатий характер перетворень. Спочатку предикат переходить у відпредикатний іменник, який має залежний субстанціальний компонент, зумовлений валентністю згорненого предиката, виразником семантико-синтаксичних відношень вихідного складнопідрядного речення є прийменник. На другому етапі відпредикатний іменник зазнає редукції і конденсатом предикативної частини стає непередикатний іменник з прийменником [6: 19 – 20] Пор.: *Вони прибігли від річки до двору стежкою, тому що повернувся батько* → *Вони прибігли від річки до двору стежкою зважаючи на повернення батька* → *Вони прибігли від річки до двору стежкою, зважаючи на батька*; *Працівники закріпили оголошення на дверях кнопками, бо був вітер* → *Працівники закріпили оголошення на дверях кнопками через наявність вітру* → *Працівники закріпили оголошення на дверях кнопками через вітер*; *Студент законспектував статтю, тому що інформація була важливою* → *Студент законспектував статтю, зважаючи на важливість інформації* → *Студент законспектував статтю, зважаючи на інформацію*.

Морфологічними варіантами розглядуваних детермінантів є прийменниково-відмінкові сполуки: **від, з, внаслідок, у силу, в результаті, з приводу, з нагоди + р. в., через, за, з огляду, зважаючи на + з. в., завдяки + д. в., за + о. в.** [6: 19 – 20], напр.: *Пожежники приїхали до універмагу, бо почалися навчання* → *Пожежники приїхали до універмагу з приводу навчань*; *Жінка поїхала з Тернополя до Одеси, тому що настала відпустка* → *Жінка поїхала з Тернополя до Одеси завдяки відпустці*; *Директор вилетів з Києва до Москви літаком, оскільки запізнився* → *Директор вилетів з Києва до Москви літаком унаслідок запізнення*. Морфологічним засобом, що передає узагальнене значення причини, є конструкція **через + з. в.** Навколо домінантної конструкції згруповані інші, які передають додаткові семантичні відтінки причини: 1) відтінок походження явища – **від, з + р. в.**; 2) відтінок відплати – **за + з. в.**; 3) відтінок перешкоди – **за + о. в.**; 4) причину, що сприяє виникненню певного результату – **завдяки + д. в., внаслідок, у результаті + р. в.**; 5) наголошення на взаємозв'язку явищ – **у зв'язку з + о. в.**; б) привід, мотив – **з приводу, з нагоди + р. в.**; 7) врахування або обґрунтування – **з огляду на, зважаючи на + з. в.** Прийменники **внаслідок, у результаті, завдяки, у зв'язку з, з огляду на, зважаючи на** стосуються оцінної реакції мовця, різних виявів логічної мотивації явища [4: 147 – 148].

Вихідною конструкцією для детермінантного другорядного члена із значенням умови виступає складнопідрядне речення з семантико-синтаксичним відношенням умови між предикативними частинами. У процесі трансформації предикат підрядної частини замінюється відпредикатним іменником, якому переважно підпорядкований компонент із власне-предметним значенням, зумовлений семантико-синтаксичною валентністю предиката підрядної частини. Зі сполучником складнопідрядного речення корелюють переважно прийменники **в разі, на випадок, за умови**, що функціонують з іменником у формі родового відмінка [4: 154], напр.: *Якщо паром затримується, він попливе з одного берега на інший пароплавом* → *У разі затримки парома він попливе з одного берега на інший пароплавом*; *Якщо підвищиться температура, медсестра перекаже ліки з шафи до холодильника* → *За умови підвищення температури медсестра перекаже ліки з шафи до холодильника*; *Якщо полиця впаде, то вони прибіють її до стіни гвіздками* → *У разі падіння полиці вони прибіють її до стіни гвіздками*; *Якщо виникне потреба, секретар впише цифри в графу ручкою* → *У разі виникнення потреби секретар впише цифри в графу ручкою* → *У разі потреби секретар впише цифри в графу ручкою*. Як бачимо, на другому етапі згортання відпредикатний іменник зазнає редукції, унаслідок чого репрезентантом підрядної умовної частини стає залежний від нього компонент з прийменником – виразником семантико-синтаксичних відношень.

Т.М.Зінченко вказав на такі ознаки умовних прийменниково-відмінкових детермінантів, як:

- 1) відсутність системно-семантичного передбачуваного зв'язку між детермінантом і будь-яким компонентом речення;
- 2) сполучуваність умовних відмінково-прийменникових форм з різними за структурними схемами предикативними основами;
- 3) позиція переважно на початку речення;
- 4) синтаксичне значення умовної мотивації предикативної ознаки, яке виникає між відмінково-прийменниковою формою і предикативною основою, складом речення в цілому;
- 5) наявність специфічної інтонації (у препозиції детермінант вимовляється з підвищенням інтонації, після цього – пауза, у постпозиції – інтонація приєднання) [8: 8].

Морфологічними виразниками детермінанта зі значенням мети є прийменниково-відмінкові конструкції: **для, з метою, ради, заради, задля + р. в.; на, по, під, в, про + з. в., за + о. в.** тощо: *Син приїхав до міста, щоб побачити батьків* → *Задля побачення з батьками син приїхав до міста*; *Жінка вийшла з подвір'я на город стежкою, щоб зібрати огірки* → *Для збору огірків жінка вийшла з подвір'я на город стежкою*; *Делегати прибули з міст України до Києва, щоб взяти участь у конференції* → *Делегати прибули з міст України до Києва для участі в конференції*; *Діти побігли з села до лісу через поле, щоб назбирати ягід* → *Діти побігли з села до лісу через поле по ягоди*. Паралельно із сполукою родового відмінка з прийменником **для** функціонує інфінітив, виражаючи значення власне-мети. Він відбиває менший ступінь трансформації підрядної частини, оскільки редукції зазнав лише сполучник **щоб**. Глибший ступінь представлений прийменниково-відмінковою конструкцією, оскільки предикат переходить у відпредикатний іменник [6: 26 – 29], пор.: *Хлопець прийшов до брата, щоб пограти в шахи* → *Хлопець прийшов до брата пограти в шахи* і *Хлопець прийшов до брата для гри в шахи*; *Жінка висипала борошно з пакета на стіл, щоб приготувати тісто* → *Жінка висипала борошно з пакета на стіл для приготування тіста* і *Жінка висипала борошно з пакета на стіл приготувати тісто*; *Вони черпали воду з криниці відрами, щоб полити*

квіти → Вони черпали воду з криниці відрами для поливання квітів і Вони черпали воду з криниці відрами полити квіти.

За умов вираження зазначеного типу детермінанта інфінітивом мета виступає як певне прагнення суб'єкта, яке може бути реалізованим у майбутньому [10: 26].

Детермінанти з допустовим значенням є відповідниками підрядної частини, у якій ідеться про обставини, що перешкоджають діям суб'єкта головної частини. Морфологічними виразниками детермінанта виступають прийменниково-відмінкові конструкції **незважаючи на, попри + з. в., всупереч, наперекір + д. в., незалежно від + р. в., при + м. в.** Прийменник **незважаючи на** вказує на різноспрямованість явищ, порушення їхньої природної взаємопов'язаності, **всупереч** і **попри** увиразнюють несумісність, невідповідність, суперечність перебігу двох явищ, **наперекір** посилює цей відтінок, **незалежно від** стосується увиразнення незалежності одного явища від логічно пов'язаного з ним іншого, прийменнику **при** властива семантична нейтральність [4: 152]: *Хоч був вітер, вони попливли з берега на острів на плоті* → *Незважаючи на вітер, вони попливли з берега на острів на плоті*; *Хоч мати заборонила, син ходив зі школи додому через парк* → *Всупереч заборонам матері син ходив зі школи додому через парк*; *Незважаючи на те, що йшов сніг, артисти приїхали з села до міста автобусом* → *Попри сніг артисти приїхали з села до міста автобусом. Хоч було холодно, рибалки вичерпували воду з човна руками* → *Попри холод рибалки вичерпували воду з човна руками*; *Хоч мати заборонила, дитина висипала цукерки з тарілки на стіл* → *Всупереч заборонам матері дитина висипала цукерки з тарілки на стіл*; *Хоч вчитель заборонив, учень написав твір олівцем* → *Незважаючи на заборону вчителя, учень написав твір олівцем*.

За змістом темпоральна синтаксема не підпорядкована предикатові, а супроводжує його. Відмінкова форма із значенням часової тривалості як формальний репрезентант темпоральної синтаксеми на семантико-синтаксичному рівні корелює з пропозитивною номінацією. Темпоральність є своєрідним фоном якогось явища, факту, події. Темпоральний компонент виконує в реченні роль конкретизатора тривалості дії або процесуального стану в їхніх часових вимірах [2: 28]. О.К.Безпояско зазначила, що семантичні відтінки варіанта темпоральної синтаксеми зумовлені саме лексичним наповненням іменника і залежних від нього прикметника, займенника або числівника. Кожен з них є носієм додаткової семи. Семі темпоральності містять іменники, що називають одиниці часу й пов'язані з уявленнями про них відповідні проміжки часу (*секунда, хвилина, день, тиждень, місяць, рік, зима* тощо). Роль залежного приіменникового компонента полягає в кількісній фіксації часу і формуванні семи квантитативності. У позиції детермінанта на формально-граматичному рівні семантично не тотожні опорний (із значенням темпоральності) і залежний (із значенням квантитативності) компоненти формують словосполучення, яке за семантичними ознаками є квантитативно-темпоральним, або кількісно-часовим, варіантом темпоральної синтаксеми. Приіменниковий залежний компонент уточнює, конкретизує проміжок часу дії виділенням його з ряду ідентичних йому, що досягається вживанням при іменникові вказівних і неозначених займенників, а також прикметників. Порядкові прикметники у позиції приіменникового компонента уточнюють темпоральне значення, акцентуючи на черговості, наступності часових проміжків, що фіксують момент дії [там само: 29 – 30].

Р.А.Куцова наголосила на тому, що найважливішим протиставленням темпоральної системи є одночасність/ різночасність перебігу дії і часового моменту, означена тривалість/ неозначена тривалість, одиничність і повторюваність дії в часі. Найзагальнішою опозицією виступає опозиція одночасності/різночасності подій [11: 9].

Детермінанти з темпоральним значенням утворені внаслідок конденсації підрядної частини, пов'язаної з головною темпоральними відношеннями, які можуть бути двох типів: одночасності та різночасності. Морфологічним вираженням детермінанта є прийменниково-відмінкові конструкції, дієприслівник і дієприслівниковий зворот. Прийменниково-відмінкова конструкція, що містить відпредикатний іменник, який передає глибший ступінь згортання речення, більше завуальовує зредукований предикат підрядної частини. Детермінант у формі дієприслівника або дієприслівникового звороту репрезентує її менш глибоке згортання, оскільки дієприслівник, що замінив дієслово в детермінантній позиції є синкретичним, а не морфологічним адвербіативом [6: 22].

Морфологічними засобами представлення темпоральних детермінантів є прийменниково-відмінкові конструкції:

1) неозначена одночасність: **в, на, під + З. в.; в, на, при, о (об) + М. в.; за, серед, посеред, наприкінці, під час, у ході, у процесі, у міру + Р. в.; з, за, одночасно з + О. в.:** *Коли були канікули, Сергій випаяв картину паяльником* → *Під час канікул Сергій випаяв картину паяльником*; *Коли приходять весна, альпіністи йдуть з клубу в гори на велосипедах* → *Під час весни альпіністи*

їдуть з клубу в гори на велосипедах; Коли настає неділя, він іде до друзів → У неділю він іде до друзів;

2) означена одночасність: **за, на + З. в.; протягом, на протязі, впродовж + Р. в.:** Коли минула година, вона написала листа батькам → За годину вона написала листа батькам;

3) недиференційована різночасність або поєднання часової попередності і наступності: **біля, близько, коло + Р. в.; між, поміж + О. в.:** Коли була перерва між засіданнями, архитектор намалював схему в блокноті олівцем → Між засіданнями архитектор намалював схему в блокноті олівцем; Учні поїхали зі школи на стадіон автобусом, коли закінчилися уроки → По закінченні уроків учні поїхали зі школи на стадіон автобусом; Коли менеджер запізнився на поїзд, він полетів з Донецька до Львова літаком → Запізнившись на поїзд, менеджер полетів з Донецька до Львова літаком; Коли минуло два тижні, вони повернулися з Херсона до Києва поїздом → Через два тижні вони повернулися з Херсона до Києва поїздом;

4) часова наступність: **після, опісля, пізніше + Р. в.; по + М. в.; за, услід за, слідом за, через, за + О. в.:** Коли закінчився відпочинок, він вклеїв фотокартки в альбом клеєм → Після закінчення відпочинку він вклеїв фотокартки в альбом клеєм;

5) часова попередність: **до, напередодні, проти, раніш + Р. в.; перед + О. в.; над, під, за + З.в.:** До того, як почнеться тиждень, вона допише твір у зошиті ручкою → До початку тижня вона допише твір у зошиті ручкою;

6) початкова часова межа: **від, з, починаючи з + Р. в.:** Коли почався ранок, вони викачували воду з ємкості → Від початку ранку вони викачували воду з ємкості;

7) кінцева часова межа: **до + Р.в.; по + З. в.:** Коли настане друга година, вони зіллють воду з каструлі у відро → До другої години вони зіллють воду з каструлі у відро [5: 243].

Приєднання може поєднуватися і з непередкатним іменником, який зумовлений валентністю згорненого предиката, що на першому етапі трансформації перейшов у відпредикатний іменник, а потім редукувався, напр.: Коли завершиться сніданок, діти поїдуть до табору машиною → Після завершення сніданку діти поїдуть до табору машиною → Після сніданку діти поїдуть до табору машиною.

Другорядні члени з темпоральним значенням одночасності й різночасності явищ функціонують у конструкціях з чотиривалентними предикатами руху і КФД, для структур, породжених чотиривалентним предикатом переміщення, характерні детермінанти з семантикою різночасності подій.

Отже, у формально-граматичній структурі речення, сформованого чотиривалентним дієслівним предикатом функціонують детермінантні другорядні члени із значеннями причини, умови, темпоральним, цільовим і допустовим, утворені на основі складнопідрядного речення з відповідними семантико-синтаксичними відношеннями між його предикативними частинами. Унаслідок трансформації предикат підрядної частини змінює відпредикатний іменник, а функції сполучника перебирає на себе прийменник. Якщо відпредикатний іменник має біля себе залежні компоненти, зумовлені валентністю згорненого предиката, то можливий ще один етап трансформації, унаслідок якого відпредикатний іменник зазнає редукції, і з прийменником функціонує непередкатний іменник. Детермінанти з темпоральним значенням одночасності не властиві конструкціям з предикатами переміщення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алісова Т.Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений// Вопр. языкознания. – 1970. – № 2. – С. 91 – 98.
2. Безпояско О.К. Відтворення темпоральності відмінковою системою української мови// Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 27 – 33.
3. Бурдаковская Н.Н. Выражение отношения причины в структуре простого предложения в современном украинском языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.02/ Киев. гос. пед. ин-т им. А.М.Горького. – К., 1990. – 22 с.
4. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
5. Вихованець І.Р. Приєднання система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
6. Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
7. Загнітко А.П. Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

8. Зинченко Т.Н. Выражение условных отношений в простом и сложноподчиненном предложениях (на материале современного русского языка): Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01/ Моск. гос. пед. ин-т им. В.И.Ленина. – М., 1975. – 19 с.
9. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.
10. Кормилицына М.А. Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в устной речи: Автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.01/ Санкт-Петербург. гос. ун-т. – Спб., 1992. – 36 с.
11. Куцова Р.А. Відтворення темпоральності прийменниковими конструкціями сучасної української мови: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01/ Харків. держ. ун-т. – Х., 1997. – 22 с.
12. Шведова Н.Ю. К спорам о детерминантах (обстоятельственная и обстоятельственная детерминация простого предложения)// Филол. науки. – 1973. – № 5. – С. 66 – 77.

In the article the particularities of the components of the sentence, which are not determined by the predicate valency are analyzed, – determinant secondary parts of the sentence. These components are result of transformative process in the complex sentence. Research that in the sentence formed by four-valency predicate determinants meaning cause, condition, purpose, concession and temporality have taken place.

Key words: determinant secondary parts of the sentence, determinant meaning cause, condition, purpose, concession, temporality, reduction, predicate, the complex sentence, transformation of subordinate clauses.

О.І. Леута

СИНТЕТИЧНІ ТА АНАЛІТИЧНІ ПРЕДИКАТИ В СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена аналізу можливостей синтетичного та аналітичного вираження головного конструктивного члена речення — предиката в українській мові. Різноманітні морфологічні форми простих і складених предикатів розглянуто з урахуванням їхніх можливих основних та додаткових функцій у реченні.

Ключові слова: предикат, пропозиція, вербалізатор, копулятор, модифікатор, номінація.

Процеси, пов'язані з пропозитивною номінацією подій і явищ через висловлення і здатністю її актуалізації, а також можливість різноманітних форм мовного зв'язку об'єктів і предикатів висловлення представлені мовою у первинних за будовою простих (синтетичних) і складених (аналітичних) предикатах. Причини появи різних форм предикатів зумовлені потребою розширення складу номінативних засобів і прагматичних можливостей мови для реалізації комунікативних завдань. Якщо в німецькій мові, за даними словника Е.Матера, близько 20.000 дієслів, то у таджицькій їх, як свідчить Є.М.Вольф [2], – лише 409, тобто в 50 разів менше, і тому в ній для реалізації різноманітних за семантикою предикатів широко використані сполучення іменників із десемантизованими дієсловами.

Простий дієслівний предикат дорівнює дієслову, що поєднує в ситуації ізосемічності пропозитивно-предикативну, актуалізаційну, копулятивну і прогнозувальну функції. Аналітичними є предикати, що об'єднують кілька компонентів, між якими відбувається перерозподіл пропозитивної і актуалізаційної інформації. Аналітичні предикати можуть виражати у реченні модусні (кваліфікативні) змісти. Їхній склад виявляє неоднакову структуру і характерний значною різноманітністю. Вони об'єднують у своєму складі фінитну форму дієслова та інфінітив, іменний компонент, прийменниково-відмінкову форму: $V_f + \mathbf{inf}$; $V_f + \mathbf{N}$; $V_f + \mathbf{praed N}$. Дієслово-присудок характерне лексичною неповнозначністю, системною функціонально зумовленою неповнозначністю (напівповнозначністю), яку зумовлюють процеси його десемантизації, делексикалізації, граматизації. На думку І.Шатуновського, для таких дієслів характерна також нереферентність [9, 133-154].

Для аналітичного предиката властива відносна автономність процесів пропозиціоналізації події й актуалізації пропозитивного змісту та додаткових припропозитивних. Мовні механізми реалізації цих процесів перебувають у сфері мовної асиметрії і є проявом мовної антиномії “економії і надлишковості”. З одного боку, для економії мова прагне надати дієслову не лише можливості вираження пропозитивного змісту, але і його актуалізацію. З іншого, роз'єднуючи ці два процеси, прояснює, навантажує додатковими функціями не тільки дієслово, а й іменні компоненти, розширюючи спектр значень, які ними можуть бути виражені.